

Interaktion och tradition

Jan Anward

I: Björn Melander et al. (eds): *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 67. Uppsala. 222-230. 2005.

Interaktion och tradition

Jan Anward

Språkande och tradition

Den moderna sociolingvistik (Eckert 2000, Labov, to appear, Thelander 2001) har handfast placerat språket mitt i det sociala livet. Uttryckt i begrepp som jag själv har velat bidra till att utveckla (Anward 1980, 1983, 1989, 1994a, 1994b, 1997, 2002, 2003), så finns språk till som en mångfald av former av (sam)språkande, belägna i sociala verksamheter och knutna till sociala grupper och nätverk.

En viktig konsekvens av detta är att språkkunnande inte bara kan vara en abstrakt sammanfattning av ett antal språkanden. Deltagande i en form av språkande kräver en fortsatt tillgång till den konkreta, levda språkliga erfarenheten, till en gemensam historia av förhandlade betydelser hos språkliga resurser av olika slag. Och det handlar inte bara om ord och meningsbyggnader. Det gäller i än högre grad den stora mängd av vändningar, frusna bilder, talesätt, citat, ordspråk och sjunkna teorier som ansamlas över tid i en någorlunda stabil form av språkande.

Låt mig ta ett exempel. I en studie av klassrumsinteraktionen i en engelsk skola beskriver Rob Walker och Clem Adelman (1976) en klass där uttrycket *strawberries*, *strawberries* används som värdeomdöme, med betydelsen 'inte tillräckligt bra'. Walker och Adelman förstod ingenting till en början, men fick sedan förklarat för sig att det rörde sig om en drastisk förkortning av något som en av klassens lärare brukade säga: Det här är som jordgubbar, gott så länge det varar, men det varar inte tillräckligt länge. Uttrycket och framför allt det sätt på vilket eleverna brukade förekomma läraren och själva ropa *strawberries*, *strawberries* när läraren skulle uttala sig om en elevs uppsats utgjorde också, enligt Walker och Adelman, en viktig del av den klassens identitet.

Det är precis det här slaget av inbyggd och ständigt återupprepad historia som gör språkliga resurser till välfungerande redskap i det dagliga betydelsearbetet, som ger det arbetet en sådan komplexitet och ett sådant djup att det kan utföras snabbt och självklart i just den verksamhet och den grupp det är fråga om (Nørretranders 1993, kap. 4).

Samtidigt får verksamheten och gruppen ett enkelt och effektivt medel för identifikation. Den som inte har del i historien kan, som Walker och Adelman, helt enkelt inte delta på lika villkor och igenkänns därför, både av kompetenta deltagare och av sig själva, som utomstående.

Varje form av språkande i en verksamhet och av en grupp är förknippad med en sådan gemensam historia av förhandlade betydelser och sätt på vilka de förhandlats. Låt mig kalla denna historia för detta språkandes TRADITION. I det ligger inte minst att historien inte bara är förfluten utan också ständigt återupprättas och därmed utvecklas. Varje interaktion inom språkandet blir därmed på en gång traditionsanknytande och traditionsförnyande (jfr Linell 1998, kap. 5).

I anslutning till Becker (1995) kan vi således betrakta språkkunnande som delaktighet i ett antal traditioner av språkande. Återigen är det dock viktigt att betona att detta inte får tas som passiv tillgång till det förflutna. Att vara delaktig i en tradition är förmågan att kunna återupprepa det förgångna på delvis nya sätt.

Aktiv och passiv

I varje interaktion är således den tradition i vilken man talar närvarande. Oftast är den bara indexikalt närvarande, genom de språkliga resurser som deltagarna väljer att använda (Sacks

1972, Schegloff 1972, Anward 1994a, Öqvist 2005), men ibland görs den explicit relevant som en fokuserad komponent i den pågående interaktionen. Det är ett exempel av det senare slaget som jag vill analysera i den här artikeln. Vad jag framför allt vill fokusera på är möjliga metoder med hjälp av vilka en tradition görs hörbar och förhandlingsbar.¹

Exemplet kommer från ett av samtalen i Talsyntax talspråksmaterial (E 6:1: Läkare diskuterar eutanasi I; se vidare Loman 1977 och de referenser som ges där). Jag har reviderat den ursprungliga transkriptionen. För transkriptionskonventioner, se appendix.

Fyra läkare, en kvinna och tre män, som känner varandra sedan tidigare, har ombetts att genomföra en formell debatt om eutanasi. De sitter nu och förbereder denna debatt. Vi kommer in alldeles i början av samtalet, när deltagarna sitter och prövar vilka frågor som skulle gå att diskutera i den debatt som de planerar.

(1) Aktiv och passiv

- 1 Arne: sen e ja eh: sen e där ju hela eutanasiproblemet sönderfaller
ju som (p) som ni vet i två begrepp nämligen aktiv och passiv
eutanasi också ju.
- 2 Björn: jaha.
- 3 Clara: mm (p)
- 4 Björn: medveten och omedveten. (p)
- 5 Arne: näej aktiv e de där förstår du att du helt enkelt slår ihjäl
[folk.]
- 6 Clara: [gör] fel. ((skrattar))
- 7 Arne: på ett eller annat sätt [passiv e bara att du skiter i dom]
- 8 Björn: [() ja
- 9 Clara: ja
- 10 Björn: ja ja jo [men
- 11 Arne: [så de å de e även där e de ju väldigt mycke,
- 12 Daniel: de aktiva e att stänga droppe. (p)
- 13 de passiva att aldrig sätta (.) [in droppe.]
- 14 Arne: [just precis de.]
- 15 Clara: jaha just de ja [mm
- 16 Arne: [just precis de.]

Tillkalla en tradition

Man kan, som sagt, tala i en tradition genom att helt enkelt välja språkliga resurser som tillhör traditionen och behandla dem traditionsenligt. Arne gör dock mer än så i tur 1 i Aktiv och passiv:

¹ Jag har presenterat tidigare versioner av denna analys vid två seminarier, ett i Helsingfors i januari 2004 och ett i Linköping i november 2004. Jag är mycket tacksam för de värdefulla synpunkter som jag fick vid dessa tillfällen.

1 Arne: sen e ja eh: sen e där ju hela eutanasiproblemet sönderfaller
ju som (p) som ni vet i två begrepp nämligen aktiv och passiv
eutanasi också ju.

För det första nämner han öppet ämnet – *hela eutanasiproblemet* – för den tradition som samtalsdeltagarna håller på att aktivera och relaterar sedan explicit *aktiv och passiv eutanasi* till det ämnet. För det andra markerar han var och en av de olika delarna av sin ganska långa tur, schematiskt framställda i (2), med en markör för delad kunskap: *ju efter sen e där* och *efter hela eutanasiproblemet sönderfaller, som ni vet före i två begrepp* samt *också ju efter nämligen aktiv och passiv eutanasi*.

(2) Aktiv och passiv, tur 1 (analys)

1 Arne: sen e ja eh:
sen e där ju
hela eutanasiproblemet sönderfaller ju
som (p)
som ni vet i två begrepp
nämligen aktiv och passiv eutanasi också ju.

Vad Arne gör i tur 1 kunde vi beskriva som att han öppet tillkallar en tradition. Han placerar språkliga resurser i samtalsrummet men markerar samtidigt sorgfälligt att de, som ju alla närvarande vet, tillhör det etablerade sättet att prata om detta, i den grupp och den verksamhet där de befinner sig, läkare som professionellt talar om liv och död.

Den grupp på fyra det är fråga om här har förmodligen aldrig träffats förr i just den här konstellationen och säkert inte för att professionellt debattera eutanasi. Samtidigt tillhör de alla en yrkeskår som självklart ska kunna föra en sådan debatt. Det är ett läge som bäddar för samordningsproblem. Att, som Arne i tur 1, öppet tillkalla en tradition av språkande i ett sådant läge bör rimligen ses som en metod att förhindra sådana samordningsproblem.

Dra gränser runt traditionen: utesluta samtalsmaterial

En tradition gör, som sagt, vissa saker lätt och självklart sägbara. Den gör samtidigt en hel mängd saker osägbara. Som Althusser (1976) och Bourdieu (1984, 2000) har visat bygger varje social verksamhet på en omfattande censur, som innebär att en hel del 'val' är avgjorda på förhand, ligger i verksamhetens natur. En konsekvens av detta är att sådant som aldrig gjorts eller sagts inte självklart (eller självklart inte) kan göras / sägas. Den regelstyrda kreativitet som Chomsky (1964) placerar centralt i språkkunskandet visar sig i själva verket vara i högsta grad socialt problematisk.

I det arbete som de fyra läkarna gör i (1) för att gemensamt öppna en tradition för framtida bruk kommer också en sådan censur till synes. Efter två turer där Björn och Clara ger ganska minimala responser på Arnes inledande tur (tur 2 respektive tur 3),

2 Björn: jaha.

3 Clara: mm (p)

återkommer Björn med en tur (tur 4) som väl bäst kan beskrivas som en uppbackande omformulering av en del av Arnes inledande tur.

Denna invigning, som också är öppet markerad som sådan, genom *förstår du*, är dock inte oproblematisk. Som framgår av tur 10 gör Björn motstånd mot att behandlas som mindre vetande av Arne och av Clara, som livligt backar upp Arnes initiation av Björn och därmed

själv framstår som aficionado. Men Björns protester har snarast motsatt effekt. Arne gör en ansats att fortsätta resonemanget, i tur 11, men kommer inte särskilt långt innan Daniel tar över och gör ytterligare en initiation av Björn, i turerna 12 och 13,

10 Björn: ja ja jo [men

11 Arne: [så de å de e även där e de ju väldigt mycke,

12 Daniel: de aktiva e att stänga droppe. (p)

13 de passiva att aldrig sätta (.) [in droppe.]

med återanvändning av samma format som Arne använde i tur 5 och återanvände i tur 7 och som Clara orienterade sig mot i tur 6 (se analysen i (4) nedan).

(4) Aktiv och passiv, återanvändning av tur 5

Arne:	aktiv	e	dedär	att du	helt enkelt slår ihjäl folk
			förstår du		
Clara:					gör fel
Arne:	passiv	e	bara	att du	skiter i dom
Daniel:	de aktiva	e		att	stänga droppe
Daniel:	de passiva			att	aldrig sätta in droppe

Daniel får entusiastisk uppbäckning av Arne och Clara, i turerna 14, 15 och 16:

12 Daniel: de aktiva e att stänga droppe. (p)

13 de passiva att aldrig sätta (.) [in droppe.]

14 Arne: [just precis de.]

15 Clara: jaha just de ja [mm

16 Arne: [just precis de.

och därefter är sekvensen slut.

Arne, Clara och Daniel har därmed åstadkommit flera saker. De har slagit vakt om den tradition de är i färd med att öppna, de har invigt Björn i den (istället för att utesluta honom) och de har själva visat att de fullt ut behärskar denna tradition.

Tolka

Arne, Clara och Daniel väljer att inviga Björn genom att förklara för honom den distinktion som Arne öppet inför som en del av den tradition som han tillkallar och som Björn misslyckas med att omformulera. Vi har sett att det är socialt betydelsefullt att de gör det. Men det är också socialt betydelsefullt hur de gör det, har jag till sist förstått.

Kollegor i Helsingfors noterade först att Arne börjar med att förklara distinktionen med hjälp av språkliga resurser som definitivt inte tillhör den medicinska tradition som han tillkallar, nämligen *att du helt enkelt slår ihjäl folk* och *att du skiter i dom*. Jag tänkte mig då att vi här såg en kontrast mellan en medicinsk tradition och en vardagstradition, à la Mishler 1984, men kollegor i Linköping² påpekade att det snarare rör sig om en kollegial jargong, att uttrycken är alltför drastiska för att platsa i en vardaglig diskurs om ett så pass känsligt ämne.

² Tack till framför allt Karin Aronsson och Angelika Linke.

Denna kollegiala jargong fungerar som en tolkande kod (i Benvenistes mening; se Benveniste 1974) till den medicinska traditionen i Aktiv och passiv. När något 'översätts' från den medicinska traditionen till den kollegiala jargongen blir saker sägbara, eller åtminstone hörbara, som inte är det i den medicinska traditionen.

Det som inte går att säga i den medicinska traditionen och som utesluts i Aktiv och passiv skulle kunna formuleras som något i stil med 'eutanasi kan inte vara omedveten'.³ Detta är osägbart i den klassiska wittgensteinska meningen (Wittgenstein 1962, Stenlund 1980). Det utgör en förutsättning för betydelsearbetet i den verksamhet det är fråga om och det är lika meningslöst att hävda utsagan i den verksamheten som det är att förneka den där.

Det intressanta är nu att Arne inte heller i den kollegiala jargongen säger just detta. I stället 'definierar' han, med hjälp av drastiska uttryck från den kollegiala jargongen, som naturligtvis är oanvändbara i den medicinska traditionen, både aktiv och passiv eutanasi som synnerligen medvetna handlingar och visar därigenom (igen i Wittgensteins mening) tydligt vad som är osägbart om eutanasi. Därmed blir det osägbara hörbart för Björn och han kan tillväxa i insikt om den tillkallade traditionen.⁴

Den sociala koreografin (Aronsson 1998) i Arnes definitioner blir därmed klart subtil. Eftersom Arne dels använder en kollegial jargong, dels respekterar det osägbara i den medicinska traditionen, så kan han förena ett uteslutande av Björns tur med ett icke-uteslutande av Björn ur verksamheten. När sedan Björn ändå protesterar mot Arne, så driver Daniel hem denna poäng ännu tydligare. Daniel exemplifierar nämligen skillnaden mellan aktiv och passiv eutanasi med hjälp av språkliga resurser som är hämtade från den medicinska traditionen och understryker därmed icke-uteslutandet av Björn. Samtidigt fortsätter det osägbara i verksamheten att vara hörbart i Daniels exempel, tack vare dess sekventiella position efter Arnes definitioner och dess direkta anknytning till Arnes turformat.

En närliggande slutsats här är att en verksamhet som är mån om sina gränser behöver vara 'flerspråkig'. Utöver den legitima traditionen av språkande behöver en sådan verksamhet också en tolkande kod, som inte heller den är tillgänglig för alla, utan bara för den grupp som är berörd, och som kan användas för att lösa de problem med uteslutande, invigning och tolkning som uppstår i anslutning till den legitima traditionen.⁵

Till sist

Jag har visat på olika metoder med hjälp av vilka en tradition av språkande kan göras hörbar och förhandlingsbar. En tradition kan tillkallas, dess gränser kan dras genom uteslutning av samtalsmaterial och deltagare kan invigas i traditionen genom att dess betydelser och dess osägheter görs hörbara i en tolkande kod som existerar i symbios med den. Det som hela tiden står på spel i detta arbete är betydelse och identitet.

³ Tack till Asta Cekaite för den observationen.

⁴ Det är, i förbigående sagt, oklart om Clara, i tur 6, verkligen är med på noterna. Det går ju inte att avgöra om hennes *gör fel* ska tolkas som 'gör moraliskt fel' eller som 'klantar sig'. Men uppenbarligen räcker det med att *gör fel* kan tolkas som syftande på en medveten handling för att det ska få passera som en omformulering av *helt enkelt slår ihjäl folk*. Och det som är hörbart för Björn är ju också hörbart för Clara, vilket, om inte någon annanstans, visar sig i tur 15.

⁵ Tack till Charlotte Lundgren för en givande diskussion kring denna slags 'flerspråkighet'.

Referenser

- Althusser, Louis, 1976: Ideologi och ideologiska statsapparater. I dens.: Filosofi från proletär klasståndpunkt. Lund. S.109-155.
- Anward, Jan, 1980: Från yttrandeplanering till social struktur. I: Lingvistiska perspektiv, red. av Benny Brodda & Gunnel Källgren. Stockholm. S. 15–56.
- Anward, Jan, 1983: Språkbruk och språkutveckling i skolan. Lund.
- Anward, Jan, 1989: Om form och funktion i språkutvecklingen. I: Språkutveckling under skoltiden, red. av Carin Sandqvist & Ulf Teleman. Lund. S. 95–115.
- Anward, Jan, 1994a: Semiotics in Educational Research. I: International Encyclopedia of Educational Research, vol. 9. S. 5411-5417.
- Anward, Jan, 1994b: Från Potatisen kokas till Koka potatisen!. I: Språkbruk, grammatik och språkförändring. En festskrift till Ulf Teleman. Lund. S. 251-262.
- Anward, Jan, 1997: Parameters of Institutional Discourse. I: The Construction of Professional Discourse, red. av Britt-Louise Gunnarsson, Per Linell & Bengt Nordberg. London. S. 127–150.
- Anward, Jan, 2002: Other voices, other sources. I: Jagen och rösterna: Goffman, Viveka och samtalet / Selves and Voices: Goffman, Viveka, and Dialogue, red. av Per Linell & Karin Aronsson. Linköping. S. 127–148.
- Anward, Jan, 2003: Samhällets syntaktiska sida. I: Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, red. av Bengt Nordberg m.fl. Uppsala. S. 135–148.
- Aronsson, Karin, 1998: Identity-in-interaction and social choreography. I: Research on Language and Social Interaction 31. S. 75-89.
- Becker, A. L., 1995: Beyond Translation. Essays toward a Modern Philology. Ann Arbor.
- Benveniste, Émile, 1974: Problèmes de linguistique générale II. Paris.
- Bourdieu, Pierre, 1984: Vad det vill säga att tala. I: Skeptron 1. S. 27-59
- Bourdieu, Pierre, 2000: Konstens regler: det litterära fältets uppkomst och struktur. Stehag.
- Chomsky, Noam A., 1964: Current issues in linguistic theory. Haag.
- Eckert, Penelope 2000: Linguistic variation as social practice: the linguistic construction of identity in Belten High. Oxford.
- Labov, William, to appear: Quantitative reasoning in linguistics. Tillgänglig via <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/home.html>
- Linell, Per, 1998: Approaching Dialogue. Amsterdam.
- Loman, Bengt, red., 1977: Språk och samhälle. 3, Social variation i talspråkets syntax. Lund.
- Mishler, Elliot G., 1984: The discourse of medicine: dialectics of medical interviews. Norwood, N.J.
- Nørretranders, Tor 1993: Märk världen. Stockholm.
- Sacks, Harvey, 1972: On the analyzability of stories by children. I: Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication, red. av John J. Gumperz & Dell Hymes. New York. S. 325-45.
- Schegloff, Emanuel A., 1972: Notes on a conversational practice: formulating place. I: Studies in social interaction, red. av David Sudnow. New York. S. 75-119.
- Stenlund, Sören, 1980: Det osägbara. Stockholm.
- Thelander, Mats, 2001: Socialiserad språkhistoria?: om sociolingvistikens bidrag till förståelsen av språkförändringar. I: Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens årsbok. Stockholm. S. 65-78
- Walker, Rob & Clem Adelman, 1976: Strawberries. I: Explorations in Classroom Observation, red. av Michael Stubbs & Sara Delamont. London, etc. S. 133-150.
- Wittgenstein, Ludwig, 1962: Tractatus logico-philosophicus, övers. Anders Wedberg. Stockholm
- Öqvist, Jenny, 2005: När man talar om trollen. Personreferens i svenskt samtalsspråk. Linköping.

Appendix: Transkription

m <u>e</u> n	satsaccent eller frasaccent (vanligen märkt på vokal i betonad stavelse)
[	överlappning inleds
]	överlappning slutar
[[	samtidigt inledda yttranden
:	förlängt ljud
(p)	paus
(men)	transkriptionen är osäker
()	ohörbart
((skrattar))	transkriberarens kommentarer
.	fallande ton
,	fortsättningston
;	listintonation
?	stigande ton
ˊ	svagt stigande ton